

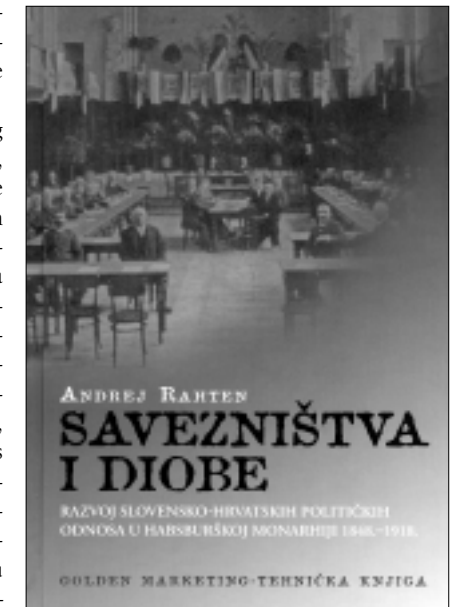
Andrej RAHTEN: *Savezništva i diobe. Razvoj slovensko-hrvatskih političkih odnosa u Habsburškoj Monarhiji 1848.-1918.*, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2008., 302 str.

Kao što je u vrijeme Jugoslavije spomen ideologije *bratstva i jedinstva* u prvom redu asociirao na «bratstvo i jedinstvo» Hrvata i Srba (a rijetko ili nikada «bratstvo i jedinstvo» Hrvata i Makedonaca ili Hrvata i Crnogoraca), tako su se i u jugoslavenskoj historiografiji pod pojmom odnosa među južnoslavenskim narodima redovito obrađivali hrvatsko-srpski, a malo kad hrvatsko-slovenski, da ne kažemo hrvatsko-bugarski odnosi. Uslijed toga je razmjerno malo rasprava o odnosima između Hrvata i Slovenaca, iako su se ta dva naroda stoljećima nalazila u istome državnopravnom sklopu, pa je posve logično da su se u određenim povijesnim trenucima nalazili pred istim izazovima, dvojabama i nedoumicama. I da nije bilo ideološko-političkih motiva kojima se s tih pitanja skretala pozornost, povjesničarima bi, nema sumnje, bilo intrigantno raspravljati o razlikama i o sličnostima odgovora koje su na te izazove, dvojbe i nedoumice nudili ideolozi i političari ta dva mala susjedna naroda, smještena na razmeđu Srednje Europe, podunavskog bazena i Sredozemlja.

Savezništva i diobe, knjiga slovenskog povjesničara dr. sc. Andreja Rahtena (r. 1973.), u znatnoj mjeri ispunjava tu prazninu. Riječ je o ambicioznoj studiji koja analizira sedam dramatičnih desetljeća u povijesti dvaju naroda, od revolucionarne 1848. preko Bachova apsolutizma, preuređenja Habsburške Monarhije u dvojni državu, odjeka ujedinjenja Njemačke i Italije, okupacije Bosne i Hercegovine (BiH), sve do ofenzive političkoga katolicizma, politike novoga kursa, aneksije BiH, balkanskih ratova i Prvoga svjetskog rata s posljedičnim stvaranjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Pritom Rahten ne piše uspolednu povijest Hrvata i Slovenaca, nego analizira one elemente, silnice i pokrete koji su zajednički za povijest oba naroda, i koji su —

u različitim trenucima i na različite načine — dovodili do njihovih savezništava ili dioba. Karakteristično je, da je bilo — u široj javnosti uglavnom posve nepoznatih — romantičnih pokušaja da se ta savezništva pretope u jedinstvo, ali da povremeni nesporazumi i diobe do 1918. ni u jednom trenutku nisu zaprijetili ozbiljnim konfrontacijama i sukobima. Stoga je sasvim umjesna zaključna napomena jednog od recenzenata i stručnog redaktora Rahtenove knjige, dr. sc. Zlatka Matijevića, da nam povijest hrvatsko-slovenskih odnosa, oslobođena jugoslavenskog balasta, daje pravo u budućnosti očekivati tješnju suradnju i savezništvo, a ne podjele i sporove koji, reklo bi se, presudno obilježavaju današnje vrijeme.

U uvodnome dijelu svoje knjige Rahten raščlanjuje hrvatsko-slovenske odnose u prvoj polovici XIX. st., odnosno u vrijeme stasanja nacionalnih pokreta. Prvaci hrvatskoga narodnog preporoda u vrlo su ranoj fazi osmislili koncepciju koja je, kako im se činilo, bila dovoljno široka da bi obuhvatila i ostale južnoslavenske narode. No, misao ilirizma nije našla valjana odjeka ni među Srbima, a ni među Slovincima. I kod jednih i kod drugih

prevladalo je shvaćanje da je riječ o umjetnome, ideološkom konstrukt, koji ugrožava samostalnost razvitak srpske odnosno slovenske nacije. Tomu je uvelike pridonijelo pogrešno shvaćanje istaknutih filologa, da su svi štokavci zapravo Srbi, a svi kajkavci Slovenci. Pojedinci koji su ipak prihvatili ilirsku misao, kao što je to među Slovencima učinio pjesnik Stanko Vraz, bili su previše malobrojni da bi mogli poslužiti kao poveznice i mostovi suradnje među narodima. Jednako je tako brzo napuštena Vrazova i Gajeva zamisao da se slovensko ime uzme zajedničkim za sve južne Slavene.

Umjesto prihvaćanja južnoslavenske misli, slovenska je intelektualna elita u revolucionarnoj 1848. izradila program Ujedinjene Slovenije, koji će — u različitim varijantama i oblicima — ostati središnji slovenski politički program sve do raspada Monarhije. Taj program nije isključivao južnoslavensku koncepciju, nego je u njoj gledao poseban oblik narodne borbe, čiji je nužan preduvjet i bitni element očuvanje slovenske narodne samobitnosti te ujedinjenje slovenskih zemalja. S obzirom na to da se taj program počeo širiti u isto doba kada je u hrvatskim zemljama, pod dojmom revolucionarnih previranja i krupnih društveno-političkih koraka koje je poduzeo ban Josip grof Jelačić, rasla težnja za ujedinjavanjem hrvatskih zemalja, nositelji slovenskoga narodnog pokreta s negodovanjem su dočekali brojne predstave za ujedinjenje s Hrvatskom, koje su potpisivali slovenski seljaci u Dolenjskoj i u Štajerskoj. Taj je pokret prijetio kompaktnosti i napretku slovenske nacionalno-integracijske ideologije, pa je kod Slovenaca budio oprez. No, u isto doba još uvijek postoje istaknuti slovenski javni radnici (Ivan Macun, Fran Muršič i dr.), koji se zalažu za sjedinjenje Hrvata i Slovenaca u jedan narod.

Ta zamisao o ujedinjenju dvaju naroda pod hrvatskim imenom, u Rahtenovoju je knjizi osobito temeljito obrađena. Autor dokazuje da je pogrešno, inače prilično rašireno shvaćanje, da je ona nastala u drugoj polovici XIX. st., unutar kompleksa starčevićanske misli i kao svojevrsni izraz hrvatskoga kulturnog, pa i narodnog imperijalizma. U stvarnosti, Slove-

niju kao dio hrvatskih zemalja, a Slovence kao sastavnicu hrvatskog naroda, opisao je još 1700. Pavao Ritter Vitezović u djelu *Croatia Alpestris* našla je odjeka među preporoditeljima, pa je Slovence kao »alpske Hrvate« u jednoj fazi tretirao i Ljudevit Gaj. U kasnijim desetljećima takvo shvaćanje s hrvatske strane nisu prigrlili samo pravaški političari, nego i njihovi politički protivnici, čija je perjanica, đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer, u Saboru 1866. izrazio čuđenje, što se tako malo truda ulaže u dokazivanje pripadnosti Kranjske, Štajerske i Koruške Hrvatskoj, pa su Rački, Kukuljević i dr. upeli svoje snage da dokažu da slovenske zemlje spadaju pod Trojednicu. Kako Rahten primjećuje, ta se ideja u hrvatskome političkom životu žilavo držala sve do u XX. stoljeće. No, ona nije bila samo hrvatska. I sa slovenske strane su neki vrlo važni i utjecajni političari s različitih dijelova političkog spektra (Ivan Tavčar, Ivan Šusteršič i dr.) krajem XIX. st., pa čak i u doba Prvog svjetskog rata, zagovarali tu koncepciju.

Njezine korijene autor nalazi u činjenici da su i Slovenci i Hrvati u isto vrijeme bili izloženi snažnim nasrtajima germanskoga i talijanskog imperijalizma. Težnja da se odupru pokušajima ponjemenja i potalijančenja uvjetovala je ne samo tijesnu suradnju u Istri i u Trstu, nego je nametala dugoročnu suradnju na općem planu. S obzirom na to da su Slovenci bili relativno malobrojni i da nisu imali školovane i nacionalno svjesne aristokracije, bili su neminovno upućeni na susjedni, hrvatski narod. Povrh toga, Slovenci nisu imali državopravne tradicije i onoga što se u Hrvatskoj nazivalo hrvatskim državnim pravom, a što je Hrvatima i Hrvatskoj davalo osjećaj snage i opravdanosti njihovih zahtjeva. U strahu da se ne će moći oduprijeti moćnim neslavenskim susjedima, ti su slovenski intelektualci smatrali da bi stapanjem s Hrvatima pretrpjeli manji poraz. Povremeni izrazi takvih slovenskih težnji na hrvatskoj su strani, razumljivo, dočekivani s odobravanjem, nerijetko i s oduševljenjem. Integracija upravno-politički rascjepkanih i prometno, gospodarski, pa i kulturno nepovezanih hrvatskih zemalja, bila je primarni cilj hrvatske političke elite ko-

ja je u isto vrijeme, osobito nakon uvođenja dualizma, tražila različite formule suprotstavljanja interesima Beča i Pešte. Svaki nagovještaj priključenja slovenskih zemalja Hrvatskoj i ujedinjenje na temelju hrvatskoga državnog prava, činio je hrvatski čimbenik u Monarhiji potencijalno snažnijim, tim prije što se otvarala mogućnost da do okupacije (kasnije i aneksije) BiH dođe na temelju hrvatskoga državnog prava.

Takav je razvoj neminovno uvjetovao formuliranje, a onda i jačanje kako jugoslavenske (južnoslavenske), tako i austroslavističke koncepcije. Borba oko njih u slovenskoj i u hrvatskoj političkoj javnosti obilježiti će drugu polovicu XIX. i početak XX. stoljeća.

Slično kao i kod Hrvata, obnova ustavnog života u Habsburškoj Monarhiji dovodi do formiranja političkih stranaka i u slovenskim zemljama. One postaju žarištima oko kojih se kristaliziraju društvene skupine sa sličnim ambicijama i težnjama. Među Hrvatima u to doba najveći utjecaj imaju Narodna stranka i Stranka prava. Iako u njihovu nauku u pogledu pripadnosti Slovenije ima stanovitih razlika, pravaški ideolozi (Ante Starčević i Eugen Kvaternik) Slovence drže »planinskim Hrvatima«. Nasuprot njima, poučeni ilirskim iskustvom i činjenicom da je među Slovencima bilo malo pristaša ideje slovenskog ujedinjenja s Hrvatskom, narodnjaci slovenskim partnerima u novim prilikama ne nude hrvatsku, nego jugoslavensku misao. To je slovenskim političarima puno prihvatljivije: naslanjajući se na snažne austroslavističke naslage u slovenskome javnom životu, i oni, kao i hrvatski narodnjaci, budućnost vide u stvaranju južnoslavenske upravne jedinice u okviru Monarhije, i oni pod pojmom južnoslavenske suradnje shvaćaju suradnju koja uključuje ne samo Hrvate, nego i Srbe i Bugare. Puno idealizma i još više političke naivnosti, u atmosferi zatrovanoj strahom od germanske, talijanske i mađarske hegemonije te nezadovoljstvom dualističkim ustrojem Monarhije, u posljednjim je desetljećima XIX. st. dovelo do širenja jugoslavenske misli i u slovenskim i u hrvatskim intelektualnim krugovima.

Novu kvalitetu u hrvatsko-slovenske odnose unosi pojava i jačanje političkoga kato-

licizma pred kraj XIX. stoljeća. U hrvatskome političkom životu, sa snažnim utjecajem liberalne pravaške misli i starčevićanskim aksiomatskim postavkama o Hrvatima kao više-konfesionalnom narodu (što je imalo posebnu vrijednost i težinu u svjetlu austrougarske okupacije BiH), ta će ideja imati puno trnoviti put i puno mršavije plodove od onih koje je poznjela u slovenskoj javnosti. Iako je i slovenski politički život obilježavao nesmiljen sukob liberala i katoličkoga pokreta, tamo je stranačko-politički organizirano katolištvo trajno imalo zapaženiju ulogu. Nastanak i širenje katoličkog pokreta u Hrvata može se dovesti u tijesnu vezu s katoličkim pokretom u Sloveniji, pa nije slučajno, da je ključni promicatelj tih ideja u Hrvatskoj postao krčki biskup dr. Antun Mahnič (Mahnič), podrijetlom Slovenac.

U svom nastojanju da postane odlučujući čimbenik slovenskoga političkog života, Katolička narodna stranka (koja je krajem 1905. preimenovana u Slovensku pučku stranku) tražila je partnere kako među austrijskim katolicima, tako i na hrvatskoj političkoj pozornici. U isto je vrijeme u hrvatskim zemljama došlo do nove ideološke i stranačko-političke polarizacije: političari obaju naroda tražili su način kako ostvariti svoje ciljeve u posve novoj situaciji. Politika velikaustrijskoga kruga oko prijestolonasljednika Franza Ferdinanda pogodovala je definiranju trijalističke koncepcije u različitim varijantama. Vodeći slovenski političari (Ivan Šusteršič, Ivan Ev. Krek i dr.), jednako kao i hrvatski (Josip Frank) tih su godina izradili veliki broj promemorija i prijedloga caru i kralju Franji Josipu I., koji su išli za trijalističkim preuređenjem Monarhije. Za slovenske je političare karakteristično uporno isticanje, da može bitno trijalističko preuređenje mora dovesti slovenske zemlje u sastav južnoslavenske jedinice, budući da bi svaka trijalistička varijanta koja bi se ograničila samo na hrvatske zemlje, ostavila Slovence (i Čehe) na milost i nemilost germanizaciji. Postojao je, k tome, i drugi razlog zbog čega su slovenski političari težili tješnjemu naslonu na Hrvatsku: simpatije koje je prijestolonasljednikov krug pokazivao prema Hrvatima kao »najlojalnijim braniteljima dinastije«, uvjerava-

la je Slovence da svoje ciljeve najlakše mogu ostvariti savezništvom s Hrvatima.

Rahten pomno istražuje sve oblike slovensko-hrvatske suradnje u borbi za trijalističko preuređenje Austro-Ugarske Monarhije, napose analizirajući političku agitaciju u novinstvu i među biračima, a posebice suradnju u Carevinskom vijeću u Beču. No, ta je politika u ratnim godinama doživjela potpuni slom. Svibanjska deklaracija (1917.) otvorila je put stvaranju prve jugoslavenske države, u kojoj će slovensko-hrvatska suradnja i potencijalno savezništvo biti podvrgnuti dotad neviđenim kušnjama. Iako svoja istraživanja zaključuje slomom Austro-Ugarske Monarhije, Rahten završne redke knjige posvećuje slovenskoj suradnji s beogradskim dvorom i velikosrpskom politikom jugoslavenskoga režima, ustvrdivši da je katolički svećenik Anton Korošec, najmoćniji slovenski političar u prvoj polovici XX. st., svojom odlukom da nakon skupštinskog atentata (1928.), kao prvi nesrbini pristane biti predsjednikom beogradske vlade, teško opteretio hrvatsko-slovenske odnose: »Korošec se sve do smrti nije uspio osloboditi predbacivanja za svojevrstu izdaju, koja su hrvatskoj povijesnoj svijesti i dan danas živa...«.

• Tomislav JONJIC

Hrvoje MATKOVIĆ: *Designirani hrvatski kralj Tomislav II. vojvoda od Spoleta. Povijest hrvatsko-talijanskih odnosa u prvoj polovici XX. st.*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2007., str. 270

Zapadnoeuropski politički predstavnici, koji iz različitih razloga od početka devedesetih godina XX. st. dolaze na teritorij hrvatske države, često misle da je ovdašnjem stanovništvu životna realnost previše obilježena povijesnim naslijeđem. I više od toga, rasprostranjeno je mišljenje da povijest uvelike oblikuje i njegovu budućnost. Primjerice, Marc je Hannis, koji se u drugoj polovici 1991. našao na mjestu glasnogovornika promatračke misije, operativno-izvještajnog organa Europske zajednice, bio »mišljenja da se kod nas previše kopa po prošlosti, riječ: prošlost čak je izgovorio na hrvatskom«. (Vlado Vurušić, »Kako motre evropski anđeli«, *Globus*, Zagreb, 26. srpnja 1991.). S Hannisovom tvrdnjom može se čovjek i složiti, ali ona, zapravo, ne objašnjava prave razloge te pojave. Može biti i, naprimjer, kako ovdašnje stanovništvo ima potrebu intenzivnoga razmišljanja o prošlosti da bi i njegova budućnost bila izvjesnija.

Svejedno, jedna bi od temeljnih uloga povijesnih znanosti trebala biti poučavanje: bolje poznavanje povijesti dijelom jamči i izbjegavanje krivih koraka u budućnosti. Prošle, 2007. godine, hrvatskoj javnosti je postala dostupnom monografija Hrvoja Matkovića pod naslovom *Designirani hrvatski kralj Tomislav II. vojvoda od Spoleta* (s podnaslovom: *Povijest hrvatsko-talijanskih odnosa u prvoj polovici XX. st.*). Matković u knjizi progovara o jednoj malo primijećenoj epizodi novije hrvatske povijesti — designiranju jednog talijanskog princa, vojvode Aimonea od Spoleta, za hrvatskog kralja, pod imenom Tomislav II. Objavljena arhivska građa, sjećanja sudionika događaja te relevantne znanstvene rasprave, na čemu autor temelji svoj rad, pokazuju da ideja o designiranju jednoga talijanskog princa za hrvatskoga kralja nastaje u vrhu talijan-

skog fašističkog pokreta. Riječ je, zapravo, o načinu na koji je talijanska imperijalna politika pokušala još aktivnije iskoračiti na istočnojadransku obalu. Ideju je, utvrđuje autor, osmislio tadašnji talijanski ministar vanjskih poslova grof Galeazzo Ciano, a prvi puta ju je zabilježio u svom poznatom dnevniku u siječnju 1940. godine. Naravno, može se sa sigurnošću tvrditi da je, ako i nije bio njezin tvorac, naišla na potporu Benita Mussolinija. Kratko vrijeme se, istina, razmišljalo i o nekoj vrsti personalne unije između Kraljevine Italije i Nezavisne Države Hrvatske, ali konačno je usuglašena uspostava posebnoga hrvatskog kraljevstva s talijanskim princom. Naknadno mu je sam Ante Pavelić izabrao ime — *Tomislav II.*

Budući Tomislav II. bio je, zapravo, vojvoda Aimone di Savoia Aosta di Spoleto, rođen u Torinu 9. ožujka 1900. Odlučio se za momaričku karijeru pa je 1939. postao čak i zapovjednikom flote u Tirenskom moru, s činom admirala. Prema svemu sudeći riječ je o čovjeku usmjerenom na vođenje aktivnog života. Izvori ga opisuju kao vratolomnog mladića sklonog svim životnim užicima: »više puštola nego sredena osoba« (s. 140.). U trenutku kada je odlučeno da vojvoda bude bu-

dući hrvatski vladar, Aimone se nalazio »u jednom milanskom hotelu, gdje se zavukao u društvu neke mlade djevojke« (s. 142-143.). Sam Aimone je, usprkos početnom zadovoljstvu, kasnije nastojao na svaki način izbjeći preuzetu obvezu te se pritom pokazao vrsnim diplomatom. Do promjene Aimoneova držanja došlo je nakon spoznaje o općoj talijanskoj neomiljenosti u Hrvatskoj, koja je kulminirala Rimskim ugovorima iz svibnja 1941., i opravdanoga straha da bi stabilnost njegove buduće pozicije zapravo ovisila o Mussoliniju. Zakulisne igre, iza kojih su se, zapravo, krile različite namjere svih sudionika (Mussolini, Ciano, Pavelić, Nijemci, a i sam Aimone) uvjetovale su stalna odgađanja realizacije zamisli o Tomislavu II. kao hrvatskom kralju. Konačno, talijanski ratni neuspjesi odredili su njegovu sudbinu. Kapitulacijom Kraljevine Italije, 8. rujna 1943., bilo je jasno da ta zamisao, s čijim se ostvarenjem započelo (designacija) nikada ne će biti provedena u djelo. Sam Pavelić je, dva dana kasnije, 10. rujna 1943., u posebnoj državnoj izjavi, naveo da su i designacija Tomislava II. i sve drugo što je pratilo taj proces »postali bezobavezni i ništetni« (s. 191.). Nestankom fašističkog poretka u Italiji, kako je i sam autor zaključio, »nestala je i zamišljena hrvatska monarhija, a Tomislav II. je isčezao iz hrvatske povijesti«. (s. 205.)

Pavelić, u ulozi dugogodišnjeg štićenika talijanske politike (od 1927.), nije imao mnogo izbora — poput svega drugog bio je prisiljen i na prihvaćanje ideje o talijanskom princu kao budućem hrvatskom monarhu. Ipak, daljnjem jačanju talijanskog interesa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a što je designacija Tomislava II., u biti, predstavljala, pokušao se suprotstaviti taktikom odugovlačenja. Može se zaključiti da je njegovo suprotstavljanje Aimoneovu dolasku u Hrvatsku bio i pokušaj, svakako neuspješan, uspostave ustaškog autoriteta u očima hrvatske javnosti.

Matkovićeva knjiga, osim same studije o epizodi designiranoga hrvatskog vladara, donosi i čitav niz vrijednih dokumenata koji su korišteni u njezinu pisanju. Ukratko, riječ je o još jednom izvrsnom radu iz pera barda hrvatske historiografije.

